

KATONA Edit

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
katonae.zenta@gmail.com

KOMPLEX ESEMÉNYEK METONIMIKUS MEGNEVEZÉSEI KOGNITÍV TÜKÖRBEN

Metonymic names of complex events in a cognitive mirror

Metonimijski nazivi složenih događaja u kognitivnom svetlu

A világról alkotott ismereteinket fogalmi keretek rendszere révén fogalmazzuk meg. A fogalmi kereten belül az események egy bizonyos foratókönyv szerint zajlanak le. A dolgozat arra tesz kísérletet, hogy feltérképezze a komplex események metonimikus megnevezésének rendszerét egy-egy foratókönyvön belül. Elsősorban arra fókuszál, hogy az egymást követő részesemények közül az esemény elején, közepén vagy a végén történő részesemények helyettesítik, képviselik az egész eseményt. A magyar és szerb nyelvi példaanyag összevetésekor az is kiderül, hogy az események foratókönyve gyakran azonos, a metonimikus kifejezés mégis az esemény másik fázisára vonatkozik, vagy nyelvíleg más struktúrában valósul meg. A különbségeknek kulturális vonzatai is lehetnek, de eltérő nézőpontok is érvényesülhetnek a nyelvi megoldásokban.

Kulcsszavak: rész-egész, struktúra, kommunikáció, eufemizmus

Bevezető

Az ember társas lény. Igénye van rá, hogy közlendőjét, világról alkotott ismereteit, érzelmeit, kétségeit megossza másokkal. Ennek jegyében működ-teti a nyelvet. Tolcsvai Nagy Gábor rámutat arra, hogy a nyelv nem más, mint „a világ társas megismerésén alapuló tudás” (Tolcsvai Nagy 2015, 11). Az ismeretek megfogalmazásakor gondolkodás és nyelv szorosan összekapcsolódik, hisz a tudás nyelvi reprezentálása fogalmi és nyelvi megszerkesztés

eredménye. A kognitív nyelvészet szerint a világról szerzett tudás az elmében strukturált fogalmi keretekbe, sémákba (Lakoff terminusával élve) „idealizált kognitív modellekbe” (IKM) rendeződik (vö. Kövecses–Benczes 2010, 51–52). A fogalmi kereteket különböző alkotóelemekből álló egészként képzeljük el. A fogalmi kereten belüli megfelelések egyike a metonímia, a jelentésátvitel, a helyettesítés gyakori formája.

A kognitív nyelvészet szerint a metonímiaalkotás „egy kognitív folyamat, amelyben egy fogalmi entitás, a közvetítő, mentálisan hozzáférhetővé tesz egy, ugyanabban a tartományban vagy idealizált kognitív modellben szereplő másik entitást (célentitást)” (Kövecses 2005, 149). A mentális hozzáférés egy szembeszökő közvetítő entitás (tárgy, esemény, tulajdonság stb.) révén történik meg. A közvetítő entitás kiválasztása emberközpontú szempontok szerint történik. Az emberit, a konkrétat, a funkcionálisat, az interakcionálisat szívesebben választjuk, mint az ellenkezőjüket (Kövecses–Radden 1998). Így az események konceptualizálása, ahogy látni is fogjuk, gyakran a testrész, a tárgy, a hely megnevezése révén történik. Mindezt azzal összhangban kell értelmeznünk, hogy „a világ fiziológiai megtapasztalása úgy válik nyelvvé, hogy egyúttal beágyazódik abba a szociokulturális praxisba, amelyet az emberek közös, társas tevékenysége alakít ki” (Tátrai 2011, 29).

A metonímiát eredményező alapvető kapcsolat a rész-egész, rész-rész konfigurációin alapul. Eme konfigurációk számos metonimikus kapcsolatot hoznak létre (vö. Kövecses–Benczes 2010, 63–77). A rész-egész viszony egyik formája például a kategória és a tag viszonya alapján jön létre: *tablettát szed, zsilétpengét vesz*. A metonímiaalkotás eme típusa élő jelenség környezetünkben is. A Vajdaságban hangzott el a következő mondat: *Hozz valamilyen vegetát!* A Vegeta márkanév – mint tag felvette a kategóriajelentést, köznevesült (ételizesítő jelentésben). Metonimikus megnevezések helyi szinten is kialakulhatnak. Székelykevei adatközlők szerint a településen az Adidas márkanév esetében zajlott le a metonimizációs folyamat. Az Adidas márkanév köznevesülve (adidas) általános kategóriává vált, tornafelszerelés/tornacipő jelentésben: „Ilyen Nike adidast vásárolt.” (Nike márkájú tornacipőt vásárolt.)

A forrás – út – cél struktúra

A kognitív keretben az események bizonyos forgatókönyv szerint zajlanak le. A forgatókönyv egy meghatározott sorrendben lezajló eseménysort, rész-események sorát jelenti. A komplex történések struktúráját adott állapotok, részesemények egymásra következése adja. A komplex IKM esetén az esemé-

nyek általában a kezdeti mozzanattól a végpontig haladnak, a forrás – út – cél struktúrára épülnek (Kövecses–Benczes 2010, 56). Az esemény lefolyása, viszonyrendszere, szereplői alapvetően az igei jelentéstől függenek. Az általam vizsgált példák általában a mozgás-, mozgatásigékhez kötődő szerkezetek. Kiegészítőik leginkább a tárgy és a helyváltoztatást kifejező bővítmények. Tolcsvai Nagy László a „közepesen elvont eseményszerkezeti típusokba” sorolja ezeket (Tolcsvai Nagy 2015, 39).

A dolgozatban fölmerülnek sportesemények, az emberélet fordulóihoz kötődő rituálék, de a mindennapi életünkhöz fűződő egyszerű jelenetek is. Az egymást követő részesemények közül a történés elején (*oltár elé állnak*), közepén (*javítja a dolgozatokat*), a végén (*kifőzi a lekvárt*) történő részesemények megnevezése is helyettesítheti, képviselheti az egész történetet.

Eltérő részesemények megragadása

Különböző nyelvekből származó példák esetében kitetszik, melyik nyelv mit tekint referenciapontnak egy adott esemény konceptualizálásakor, mely részeseményt emeli ki, mit tekint kiugró jelentőségűnek. Azonosnak tekinthető fogalmi keret esetében is megragadhat két nyelv különböző mozzanatokot. Például a gyógyszerfogyasztás fogalmi keretébe beletartozik: a gyógyszert kivesszük a dobozból/kiöntjük a gyógyszeres üvegből, majd bevesszük, lenyeljük, vizet iszunk rá. Ebből a magyar nyelv a konkrét mozzanatra vonatkozóan a *beveszi a gyógyszert* kifejezést ragadja meg. A szerb nyelvben a *popije lek* (megissza a gyógyszert) az ivás mozzanatát preferálja (attól függetlenül, hogy folyékony szerről van szó, vagy csupán a gyógyszerre iszunk vizet).

Hogy adjátok be, ha a gyerek nem akarja *bevenni* a gyógyszert? <https://www.gyakorikerdesek.hu/gyerekvallalas-neveles>. (2023. febr. 8.)

„Mikor legjobb *bevenni* a gyógyszert?” <https://szimpatika.hu/cikkek/mikor-legjobb-bevenni...> (2023. febr. 8.)

„Moja mama je *popila* 130 tableta.” <https://www.stetoskop.info> > hitnastanja. (2022. dec. 28.) Szó szerinti fordítás: Anyám *megívott* 130 tablettát.

Preporuke su da se obično *popije* 1 tableta Amoksicilina 1h pred intervenciju. <http://www.vita-maxima.org/pitajte-doktora/src/> (2022. dec. 28.) Szó szerinti fordítás: A beavatkozás előtt egy órával ajánlatos *meginni* 1 Amoxicilin tablettát.

A gyógyszer halmazállapota a magyarban sem befolyásolja a bejárdott kifejezés használatát, a szirupot is bevesszük. „Még mindig nem hajlandó a szirupot *bevenni*. Egyszerűen kiszagolja, ha beleteszem valamibe.” <https://nlc.hu/forum>. (2022. dec. 28.). „Ha elfelejtette *bevenni* a Kaloba szirupot. *Ne*

vegyen be kétszeres adagot a kihagyott adag pótlására, folytassa a kezelést a jelen betegájékoztatóban leírtak szerint.” <https://schwabe.hu/termek/kaloba/betegtajekoztato--kaloba-szirup>. (2022. dec. 28.)

Egy esemény lefolyását biztosító létesítmények elnevezésében is magától értetődően érvényesülhet a metonimikus jelleg. Az *öltöző* kifejezés jelentése a magyar nyelvben: „Gyárban, színházban, sporttelepen stb.> külön szoba, fülke, helyiség, amelyben öltözni, ill. vetkőzni szoktak.” <https://www.arcanum.com/hu>. (2022. dec. 28.) Tehát ez a tapadással létrejött főnév és a szóösszetétel (*öltözőfülke*) is feltételezi az öltözködés-vetkőzés folyamatát, a szerb *kabina za presvlačenje* ki is mondja az átöltözés fogalmát. A szerb nyelvben egyezményesen elterjedt *svlačionica* kifejezés az öltözés-vetkőzés komplex együtteséből a folyamat egyik (alkalmasint kezdő) momentumára koncentrálna, a vetkőzésre. Újabban (főként a Vajdaságban) figyelhetünk föl a *vetközőfülke* kifejezésre a szoláriumokban, az egészségházakban, kórházakban, strandon, uszodában működő kabinra vonatkozóan. Internetes levelezésben is rábukkanhatunk ilyen példára: „Meg ha már így dumcsizunk, szerinted a nőgyógyásznál miért van *vetközőfülke*? Hátha szégyenlős valaki.” <https://www.facebook.com>. (2023. febr. 10.)

A sportlétesítményekben a magyarban az *öltöző*, a szerb nyelvben a *svlačionica* használatos: „Balhé a PSG *öltözőjében*.” <https://www.blikk.hu> › Sport. (2023. febr. 10.)

„Umalo tuča u *svlačionici* PSŽ.” <https://www.tvarenasport.com>. (2023. febr. 10.) Itt *öltözőt* fordítunk: Majdnem verekedés tört ki a PSG *öltözőjében* – de a szerb példa, ahogy fentebb utaltunk rá, a vetkőzésből indul ki, metaforikusan a vetkőzést emeli ki, azt tekinti kiugró eseménynek.

A metaforikus-metonimikus jelleg gyakran elválaszthatatlan. Így nehezen eldönthető például, vajon a *ballagás* kognitív metaforikus képalkotásnak tekinthető-e, az ÉLET UTAZÁS metaforán alapul-e, vagy inkább metonimikusan konceptualizálódik az esemény, hisz a termék körbejárásakor a termék metonimikusan az oktatást helyettesíthetik (Kövecses–Benczes 2010, 76). A szerb példa: *ispračaj maturanata* egyértelműen a búcsút, szó szerint a kikísérést, valaminek a végső aktusát hangsúlyozza (*a ballagók/érettségizők kikísérése*). Az *ispračaj* általános jelentésű fogalom a szerb nyelvben, a ballagásra is vonatkozik más búcsúztatások mellett: *ispračaj regruta* (regruták búcsúztatása), *sahrana i ispračaj* (temetés és búcsúztatás). A magyar *ballagás* specializálódott fogalom csak az iskolai búcsúztatást érinti, annak a komplex eseménynek a középső mozzanatára utal.

Az események kiindulópontja – az esemény helyett

Sportesemények megnevezésekor gyakori a kezdő momentum megragadása az egész folyamat bemutatása helyett. A vízilabda-mérkőzés – mint fogalmi keret – magában foglalhatja az alábbi mozzanatokat: vízbe ugrás, ráúszás a labdáért, négy negyed játék, küzdelem, góllövés, védekezés, a medence elhagyása. Ebből emeli ki a metonimikus megnevezés a kezdeti pillanatot: *vízbe csobban* – ’megmérkőzik, játszik’ értelemben: „Mikor *csobbannak a vízbe* a magyarok a vizes vb-n?” <https://index.hu/sport>. (2023. febr. 10.) „Az olasz válogatott elleni gálameccsre megvan az All Star csapat névsora. Íme, velük *csobban vízbe Kásás...*” (’játszik egy csapatban’) <https://www.vizipolo.hu/kasas-igazi-legendakkal-jatszhat-ujra-megvan-az-all-star-csapat-nevsora>. (2023. febr. 10.)

A teniszmérkőzés fogalmi kerete a szerb és magyar nyelvben természetszerűleg azonos kell hogy legyen: a játékos elfoglalja a helyét a pályán, játszik (szünetekkel), befejezi a játékot, kezét fog ellenfelével. A magyar nyelv a fentebbi sémából az első momentumot tekinti kiugrónak, metaforikusan erre céloz: „A nagy négyes minden tagja *pályára lép* a Lever-kupán.” <https://www.origo.hu/sport>. (2022. dec. 28.) „Djokovic és Medvedev is *pályára lép* a Davis-kupa-döntőben.” (<https://www.eurosport.hu>) (2022. dec. 28.) „Ma *pályára lép* a címvédő Novak Đoković.” <https://ne-np.facebook.com> (2022. dec. 28.)

A szerb ekvivalenst vizsgálva: *izlazi na teren* (kijön a pályára) felmerül, hogy a szélesebb fogalmi keret látenszen tartalmazza a pályáig tartó utat is: a játékos kijön az öltözőből (a pályára), visszamegy az öltözőbe. „Evo kad Đoković *izlazi na teren!*” <https://pink.rs> (2022. dec. 28.) „Poznato kada Novak *izlazi na teren* u osmini finala Adelejda.” <https://www.telegraf.rs>. (2022. dec. 28.)

A szerb és a magyar nyelv egyaránt a kezdeti momentumot emeli ki a küzdősportok (így a karate) esetében is, de a szerb és montenegrói példából – akárcsak fentebb – érezhető (implicite) a kiindulási pont (*izlazi* – kijön).

„Pupp és Cirjenics is *tatamira lép* Budapesten.” <https://www.teol.hu>. (2022. dec. 28.)

„Két magyar is *szőnyegre lép* a birkózók világválogatottjában.” (<https://www.origo.hu/sport/egyeni>) (2022. dec. 28.)

„Čak četiri predstavnika Srbije *izlaze na strunjače SPENS-a u subotu.*” <http://www.u-klinchu.rs>. (2022. dec. 28.)

A pályára lép/izlazi na teren (játszik – igrati), *tatamira lép/izlazi na strunjače* (birkózik – rvati se) esetében a hely van kiemelve a cselekedet helyett.

Kognitív keretek, kulturális mozzanatok

A párkapcsolathoz, az emberélet fordulóihoz, rítusaihoz kapcsolódó megnevezések is metonimikus alapokon nyugszanak. Maga az *udvarol* kifejezés is metonimikusan nevezi meg a párkapcsolati viszony egy mozzanatát. Az *udvarlás* etimológiája tartalmazza az udvarló fél külső térben való fogadását. A fogalom maga valószínűleg abból a szokásból ered, hogy a párkeresés céljából a lányos házhoz járó legények többnyire az udvaron találkozhattak a lánnyal, maradhattak vele kettesben (*Magyar néprajzi lexikon*).

Az *udvarlás* (*udvaranje*) kognitív kerete: vonzerőt gyakorol rá, szerelmét igyekszik elnyerni, a fiú elmegy a lányhoz (ma a lány is a fiúhoz), gyakran találkozik vele, együtt tölti vele az idejét otthon (régente főleg az udvaron), szórakozóhelyen. Ebből emel ki egy mozzanatot a metonimikus megnevezés.

A gyakori találkozásból ered a *jár vele* kifejezés, régebben: *jár hozzá*. (A *jár utána* jelentése már nem teljesen azonos az előbbiekkal.) Az *udvarol* igéhez rengeteg szinonima kötődik, közülük a *forgolódik körülötte* metonimikus, a *legyeskedik körülötte* inkább metaforikus jelleggel bír. (Ez utóbbi nem feltétlenül jelez komoly szándékot.)

A szerb nyelvben az *udvarati se nekome* (*udvarol valakinek*) szinonimájaként él a mai nyelvhasználatban a – *zabavljati se sa nekim* (szó szerint: *vele szórakozik*). A szerb nyelv hatására a vajdasági magyarok nyelvhasználatában is felfigyelhetünk a fenti kifejezés tükrözésére. (Alább a harmadik példa.) „Egy helyes fiú miért *jár* csúnya *lánnyal*?”, gyakori kérdések.hu. (2022. dec. 28.) „Zašto se atraktivni muškarci *zabavljaju* sa manje lepim ženama.” (Fordítás: Miért járnak vonzó férfiak kevésbé szép nőkkel?) <https://www.021.rs> › Život › komentari (2022. dec. 28.) „Nyár óta ezzel a *fiúval szórakozik*.” (Vajdasági középiskolás diák fogalmazása.)

A párkapcsolati eseménysorban az udvarlást követheti az *eljegyzés* – *veridba*, *kézfogó* – *zaruke*, gyűrűváltás/cseré – *prstenovanje* (szó szerint: ’meggyűrűzés’). Az *eljegyzés* (*veridba*) a fogalmiságra épül, míg a többi kifejezés a testesültség (kéz/ruke, gyűrű/prsten) által szintén metonimikusan ragadja meg az esemény lényegét. A *jegyváltás* a jegyajándékra való utalás révén szimbolikusan szintén tartalmaz tárgyi jelleget.

A következő lépése a rítusrendszernek az *esküvő* (a házasságkötés, az egybekelés, a frigy, a nász, menyegző). Ez utóbbi az esküvői lakomára is utal. Az esketésre vonatkozó kifejezések közül (*megesküsznek*, *összeházasodnak*, *egybekelnek*, *megülük a nászt*) mindegyik mást hangsúlyoz. *A házasságot köt, házasságra lép* – *stupanje u brak* – a házasság hivatalossá tételére, a jogi aktusra

utal. A (szerződés)kötési jelleget a *frigyre lép* hordozza, amely a német Frieden (békekötés) jelentésének kitágulásával alakult át házassági kötelék tartalmúvá.

A házasságkötési szertartás, esketés fogalmi kategóriája alá esik: *oltár elé álltak/stali su pred oltar* az eseménystruktúra kezdeti vagy középső kategóriájának tekinthető, hisz maga az esketés ezzel kezdődik, de az esküvő középső eleme is lehet, hisz előtte a násznép, az esküre készülő felek be is kell hogy vonuljanak a templomba. Az ajtóban fogadási szertartás is szokásos stb. Ha magát az egész lakodalmat értjük alatta, akkor mindenképp egy hosszabb eseménysor középső eseménye az esketés.

A fogalmaknak és a rájuk vonatkozó nyelvi elemeknek kultúrtörténeti vonzatai is lehetnek. Az *esküvő*, *esketés* – *venčanje*, *venčavanje* szavak etimológiájából kiindulva láthatjuk, hogy az esemény más-más tényezőjét hangsúlyozza a két nyelv. A magyar fogalom az *eskü* momentumához kötődik, az egyházi szertartáson hűségesküt is kell tenni. (Az *esküszik* etimológiájához tartozik a 'térdre esik, leborul', 'esküt tesz'.) A magyar rítusrendszerben az *esketés* egyik momentumuma az eskütevés. Az *esket/összead* igék az egyházi személy (az eskető) szerepéből indulnak ki.

A szerb nyelvben a *venac* (alapjelentésében koszorú) az alapja a *venčanje*, *venčavanje* (esküvő), *venčati se* ('összeházasodik', 'megesküszik') fogalomnak. A *venac* azonban az ószláv nyelvből eredően 'korona' értelemmel is bír két jelentésben is. Ahogy a szerb értelmező szótár jelzi, egyik az uralkodói jelvényre vonatkozik: a *venac* a cári vagy királyi korona a királyi méltóság szimbóluma („царска односно краљевска круна као знак владарског достојанства” (САНУ). Ebből ered az első koronázott király neve a szerb történelemben – elsőként koszorúzott, vagyis koronázott király (Prvovenčani [prvoovenčani] kralj – 'Prvokrunisani kralj'). Másodszor a (leginkább többes számban álló) *venac* jelentése 'korona', amelyet a fiatal pár fejére helyeznek az egyházi szertartás alkalmával („Круна која се ставља младенцима на главу приликом црквеног обреда венчања”) (САНУ). A pravoszláv (ortodox) esküvői szertartáson a fiatal pár fejére felteszik a koronát, mintegy meg is koronázzák őket. Tehát ez a kiugró mozzanat (a koronázás) vált az esemény metonimikus megnevezésének forrásává.

Az *esküvő* rokon értelmű kifejezése, a *nász*, többjelentésű szó. (Ünnepélyes) házasságkötés, nagyobb szabású *menyegző*, valamint a házastársak valamelyikének apja a másik házastárs szülei számára. A kifejezés valamikori elterjedtségét mutatja a szóösszetételek hada: nászasztal; nászbeszéd; nászeskü; nászfátyol; nászház; nászing; nászkendő; nászkerevet; nászkészület; nászkocsi; nászköntös; nászlakoma; nászmenet; násznyoszolya; nászöltözet; nászpár;

nászpompa; nászszoba; nászuram; nászünnap. <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara>. (2022. dec. 28.)

Mindemellett a násznak a szerelmesek testi egyesülése is a jelentéstartományába tartozik. Ennek a jelentésnek a fordítása persze fordítási nehézségeket eredményezhet, mint lentebb láthatjuk is.

Metonimiák az eufemizálás szolgálatában

A metonimiák alkalmazása gyakran a szépítés eszköze – a tabuból eredő eufemizmusok természetesen kapnak metonimikus megnevezést. Fontos megjegyezni, hogy „az eufemizmus lélektani alapjai általános emberiek, de megvalósuló formái társadalmi feltételektől függenek” (Szathmári 2008, 218). A társadalmi eufemizmusok egyik csoportja a nemiségre, szerelmi életre vonatkozó tartalmakat öleli fel. Legfőképpen az aktus megnevezése tartozik a tabu kategóriájába. A szexuális tevékenység, *szeretkezés* (*szeretkezik vele*) fogalmi kerete: simogatással, csókkal, öleléssel adja tanújelét szeretetének, szerelmének, a szeretett személyhez való nemi vonzódásának. (Leginkább) lefekszik az ágyra, simogat, ölel, csókokkal illet, testileg közösül vele, elalszik. A viszonyt folytat, szeretkezik vele, közösül/nemileg egyesül IKM-ből a mai magyarban a feltételezett kezdő momentum kerül előtérbe: *lefekszik vele* – a szerb nyelvben pedig az aktust (véltetőleg) követő mozzanat *spava sa nekim* (alszik valakivel).

„Mladu devojku maltretirao i terao da spava sa njim.” (Fordítás: Bántalmazta a fiatal lányt, és rákényszerítette, hogy *feküdjön le vele* [szó szerint: aludjon vele]). <https://ms-my.facebook.com>. (2023. jan. 25.) „Spava sa više žena istovremeno.” (Több nővel folytat viszonyt [*alszik*] egyidejűleg.) <https://www.espreso.co.rs>. (2022. dec. 28.) „Ennyi pénzt fizetne [...] annak, aki *lefekszik vele*.” <https://ripost.hu> (2022. dec. 28.) „Csak olyan nőnek adok interjút, aki *lefekszik velem*.” <https://24.hu/szorakozas>. (2022. dec. 28.)

Az eufemizmusok koronként és népenként változhatnak. Az indoeurópai nyelvek hatására például a magyarban is terjed, illetve újjáéled az *alszik vele* frazeológiai egységként. Az efféle frazeologizmusok nem voltak ismeretlenek a régebbi magyar nyelvben sem: *Vele alszik, együtt hál valakivel, vele hál, elhál-ja a nászt, a házasságot*. A nász (mint fentebb láthattuk) az esküvő, házasságkötés, a lakodalom mellett a ’szerelmesek testi egyesülése’ jelentéssel is bír. A *nász* kifejezés a mai magyar nyelvben nem gyakori. A lírai költeményekben azonban felbukkanhat a *nász* második jelentése (szerelmesek testi egyesülése), s fordításakor ez gondot okozhat. Ady Endre *Héja-nász az avaron* című versének átváltásakor (*Brak jastreba nad ševarom, Brak jastreba u ševaru*) szembe-

sülnünk kell a *brak* és *nász* szómezejének, jelentéstani keretének különbözőségével, hisz a (vers címében lévő) *brak* nem adja vissza a *násznak* a versben aktuális jelentését, mivel a szerb kifejezés csupán a *házasságot*, két fél törvényes, társadalmilag verifikált elköteleződését jelenti, s így poétikailag a *nász* és a *brak* nem tekinthetők ekvivalensnek, mivel a címből kimarad az erotikus attitűd (vö. Katona 2016).

Összegzés

A dolgozat az idealizált kognitív modell rendszerében gondolkodva többek között azzal foglalkozik, vajon a metonimikus megnevezésekben mely részeseemények képviselik az egész eseményt. A példasor mutatja, hogy ez egy történés mindegyik fázisa lehet. (Igen gyakran a bevezető mozzanat.) Az esemény megnevezése is helyettesítés, közvetítő entitások révén következik be. A fogalmi meghatározás helyett a hely: *pálya/teren*, tárgy: *gyűrű/prsten*, testrészt: *kéz* (kézfogó) – *ruke* (naruke) válik kiemelt tényezővé. A metonímia hangsúlyoz egy részletet, szembetűnő jellemzőt, másokról nem beszél, így természetes, hogy az eufemizmusalkotás egyik megvalósulási formájává vált. Metonímiákat használunk, mert rövidíteni akarunk, mert nem szeretnénk kimondani valamit. Az esemény helyett a helyi, tárgyi vonatkozások kapnak kitüntetett helyet, válnak száliens tényezővé.

A magyar és szerb nyelvi példaanyag összevetésekor kitetszik, hogy az események forgatókönyve gyakran azonos, a metonimikus kifejezés mégis más részmozzanatokat egyezményesít bizonyos történések, fogalmak megnevezésére, vagy nyelviileg más struktúrában valósul meg. Eltérő nézőpontok is érvényesülhetnek a nyelvi megoldásokban: pl. *beveszi a gyógyszert – popije lek (megissza a gyógyszert)*. A különbségeknek kulturális vonzatai is lehetnek: pl. az *esküvő (venčanje)* esetében, hiszen a fogalmi keretek is kulturális képződmények, így a metonímiaalkotásra is érvényes, amit Kövecses Zoltán a kognitív metaforaelmélet kritikájára írt válaszában megfogalmazott: nem szabad abszolutizálni az elméletet, s helyesebben járunk el, ha a testesültség alakzatát a kultúránkenti és időbeli változékonyság tapasztalati fókuszának jelenségébe ágyazva értelmezzük (vö. Kövecses 2006).

Irodalom

A magyar nyelv értelmező szótára. Digitális tudománytár. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok> (2021. dec. 28.)

- A magyar nyelv nagyszótára*. Ittész Nóra főszerk. <https://nagyszotar.nyud.hu/dictsearch.html?entryid=2245>. (2022. dec. 20.)
- Katona Edit. 2016. *A szerelmes beszéd metaforái Ady Endre Héja-nász az avaron című versében és szerb nyelvű fordításaiban*. http://epa.oszk.hu/02200/02287/00017/pdf/Hungarologiai%20Evkonyv_17_100-106.pdf (2021. dec. 28.)
- Kövecses Zoltán. 2005. *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses Zoltán. 2006. A fogalmi metaforák elmélete és az elmélet kritikája. *Világosság* 8–9–10. <http://www.vilagossag.hu/pdf/20070507213531.pdf>. (2022. dec. 28.)
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka. 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kövecses, Zoltán – Radden, Günter. 1998. *Metonymy: Developing a cognitive view*. https://www.academia.edu/16560925/Metonymy_Developing_a_cognitive_linguistic_view. (2022. dec. 28.)
- Magyar néprajzi lexikon*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/u-74009> (2022. dec. 28.)
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. 1962. Beograd: SANU, Institut za srpskohrvatski jezik.
- Szathmári István. 2008. *Alakzatlexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd. 2011. *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor. 2015. *Az ige a magyar nyelvben: Funkcionális elemzés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

METONYMIC NAMES OF COMPLEX EVENTS IN A COGNITIVE MIRROR

We formulate our knowledge of the world through a system of conceptual frameworks. Within the conceptual framework, events take place according to a certain scenario. This paper attempts to map the system of metonymic naming of complex events within a scenario. It focuses primarily on whether the sequential events at the beginning, middle or end of an event are the ones that substitute for, or represent, the whole event. A comparison of the Hungarian and Serbian example material also reveals that the scenario of events is often the same, yet the metonymic term refers to a different phase of the event or occurs in a linguistically different structure. Differences may have cultural implications, but different perspectives may also be reflected in the linguistic solutions.

Keywords: part-whole, structure, communication, euphemism

METONIMIJSKI NAZIVI SLOŽENIH DOGAĐAJA U KOGNITIVNOM SVETLU

Svoja znanja o svetu formulišemo kroz sistem konceptualnih okvira. U konceptualnim okvirima događaji se odvijaju po određenom scenariju. Ovaj rad nastoji da mapira sistem metonimijskog označavanja složenih događaja unutar scenarija. Fokusira se prvenstveno na to da li se uzastopni događaji na početku, u sredini ili na kraju događaja zamenjuju ili predstavljaju ceo događaj. Poređenje mađarskih i srpskih primera osvetljava i činjenicu da je scenario događaja često isti, a da se metonimijski termin odnosi na drugu fazu događaja ili se javlja u lingvistički različitoj strukturi. Razlike mogu imati kulturološke implikacije, ali različite perspektive se takođe mogu odraziti na jezička rešenja.

Ključne reči: odnos deo-celina, struktura, komunikacija, eufemizam

A kézirat beérkezésének ideje: 2023. jún. 5.

Közlésre elfogadva: 2023. szept. 1.